

Utasi Ágnes:

Baráti közösségek és magántársaságok – a közélet iskolái

Az emberi közösségeket és közéletet vizsgálva a társadalomkutatók jelentős figyelmet szentelnek a formalizált civil szerveződéseknek, egyesületeknek és főleg a pártoknak, ám ritkán tesznek említést arról, hogy a közélettel kapcsolatos vélemények megalapozása, majd formálódása elsődlegesen a primer és informális közösségekben történik. Az első közösségi mintát és élményt, az első impulzust a „politikáról”, a hatalom működéséről, a környező közösség tagjai iránti szolidaritásról, a mások iránti felelősségvállalásról többnyire gyerekkorban, a származási család összejövetelein szerezzük, ahol a kommunikációból gyakran már az óvodáskorú gyerek is megismeri, leszűri a szülők „pártpreferenciáját”.

Ifjúkorban, majd felnőttként az őszinte, meghitt beszélgetések a környező és tágabb világról, társadalmi kérdésekről elsősorban nem az ifjúsági szervezetekben, pártokban, nem is a civil szervezetekben folynak, hanem informális összejöveteleken, szoros baráti körben. *A baráti és magántársasági összejövetelek* egyszersmind a *közéleti információcsere* színterei, a közéleti kérdésekről folytatott *véleményformálás és véleménycsere* alkalmi, végső soron *a demokratikus közélet legközvetlenebb közösségei*.

A közösségek és a közösség iránti szükséglet kutatásakor tehát mindenképpen meg kell ismernünk a baráti társaságok, közösségek működését. Fontosnak tartjuk ezt azért is, mert a demokratikus közösségi életet, a társadalmi kapcsolatokat, a kapcsolati tőke működését elemző társadalomtudományi kutatások indokolatlanul kevés figyelmet fordítanak a bizalmas informális társaságok, baráti közösségek vizsgálatára.

A magántársaságok azonban korántsem csak a demokratikus közéleti participáció „elemi iskolái”, több funkciót is betöltenek a társadalom és az egyén életében. Elsősorban a közösségi integrációt biztosítják, megvédik az egyént az izolálódástól azáltal, hogy a közösségbe tartozó hasonlók segítik, támogatják, óvják egymást. Minden ember törekszik arra, hogy a társadalomban ne érje hátrányos megkülönböztetés származása, vagyona, bőrszíne, kulturális hovatartozása, életkora és megannyi más, akaratától független, ám az életre szükségképpen erősen ható jellemzők miatt. Ezt a vágyat a családon kívüli közösségek közül elsősorban a magántársaságok elégítik ki, ahol tudatosan a „rangok” egyenlőségét „játsszák” a résztvevők. Itt „... az egyén öröme teljesen attól függ, hogy a többiek is boldogok-e”. „De még a társadalmilag egy szinten állók esetében is társaságuk demokratikus jellege megjártott”. Mégis, akit a társaság már befogad, azt a körbe tartozók egyenlőnek tekintik, és szükség szerint támogatják (Simmel 1973: 461).

A magántársaságok láthatatlan szelekciós mechanizmusokkal státusz homogámiára törekednek. Ezáltal a társasági „játsszóterre” való bejutás esélye nagyon is egyenlőtlen. Az emberek mindennapi gyakorlata, személyes kapcsolattartása során a baráti társaságokban a státuszok szerinti szelekció eredményeként többnyire megvalósul a státusz homogámia. A mások megkülönböztetését a „hozzánk hasonlótl” a metakommunikáció számos jele segíti, ennek nyomán működik a megkülönböztető „deferencia” és preztízs-besorolás (Shils 1977, Sennett

2004).⁷⁴ A magántársaságok praxisában végül is szigorúan érvényre jut Max Weber rendi rétegződéséről kifejtett teóriája, amely szerint az emberek túlnyomó többsége társadalmi státuszának megfelelő hasonló köréből barátkozik (peer group), házasodik (házassági homogámia), a hasonló státuszúak számára fenntartja és azon belül osztja meg a (többlet)jövedelemszerzés kínálkozó lehetőségeit (Weber 1987). Más státuszúakkal, más kultúrába vagy szubkultúrába tartozókkal többnyire csak formalizált közösségi-szervezeti, intézményi együttműködést valósít meg, a *másokkal* folytatott interperszonális kommunikációt legtöbbször udvarias távolságtartás jellemzi. Más kultúrához, szubkultúrához tartozókkal csak ritkán tud létrejönni olyan bizalmas kötelék, amely képes lenne stabilizálni, folyamatosan szolidáris közösséggé formálni a kapcsolatokat.

Segíti, s egyszersmind bonyolítja is a státuszok szerint formálódó magántársaságok, baráti körök tagjainak kiválogatódását és összerendeződését az is, hogy a különböző kulturális, szubkulturális rétegekbe, csoportokba tartozók között az egymással szembeni elzárkózás és kizárás kölcsönösen működik, ezáltal zárják határaikat (Weber 1987, Parkin 1974). Az emberek – akár szegények vagy gazdagok, magas vagy alacsony státuszúak – többnyire nem kívánnak nagyon különböző státuszúakkal, eltérő kulturális körbe tartozókkal bizalmas viszonyt alakítani, még akkor sem, ha néha a *mások* élete iránti természetes kíváncsiság vagy a multikulturális toleráns értékvetés és az egyenlőség szemény jegyében el is vegyülnek az eltérő kulturális hagyományokat és értékpreferenciákat követő társaságokban.

A láthatatlan szelekció eredményeként végül is mindenki a hozzá hasonló státuszúakkal alkot legszívesebben bizalmas baráti társaságot. A társadalmi státusz számos dimenziója közül azonban a társasági befogadáshoz többnyire nem szükséges a státusz-hasonlóság egyszerre valamennyi státusz-dimenzióban, elegendő, ha az életfeltételek egyetlen dimenziójában fennáll a hasonlóság. A meggazdagodott, magas státuszra szert tett, ám iskolázatlan vállalkozót például vagyona révén az „elit” társaságai többnyire magas műveltség és diploma hiányában is befogadják; hasonlóképpen a magasán képzett, magas státuszú családban nevelkedett vagyontalanokat műveltségükhöz és/vagy származásukhoz kapcsolódó magas státuszuk alapján fogadják társaságukba a privilegizáltak (Mills 1960, Utasi 2010).⁷⁵

A magánkapcsolatokat alakító szelekciós mechanizmusokkal járó kizárás és befogadás – miután a homogámiát egyaránt igénylik a magasabb és az alacsonyabb státuszúak, valamint az eltérő kulturális körökhöz tartozók – csak ritkán sérti a valamely társaságból kizártak igazságérzetét, érzékenységét. Fájdalmasabb az, amikor a nagyon hátrányos, szűkös életfeltételek között élők számára a szegénység azt sem teszi lehetővé, hogy a hozzájuk hasonlókkal alakítsanak társaságot, ápolják kötelekeiket, hogy legalább időnként társasággal töltsék szabadidejüket. A legszegényebbek közül néhányan úgy kompenzálják a magántársaság otthoni kereteinek objektív hiányát, hogy közterületen (utcán, házak előtt, piacon) jönnek össze baráti társaságukkal, azaz nyilvános tereken

---

⁷⁴ Shils szerint a metakommunikáció révén az emberek képesek besorolni a másokat hozzájuk hasonló, alacsonyabb vagy magasabb státuszúnak, vagyis érzékelik a társadalmi különbségeket, s eszerint formálják közvetlen kapcsolatkerüket. A mások, idegenek iránti kölcsönös elfogadásról lásd: Sennett 2004.

⁷⁵ Mills az elit neveltetésével kapcsolatban kifejti, hogy az elit iskolában a rangok egyenlőségére helyezik a hangsúlyt, kötelező az egyenruha. Versengeni nem egymással kell, hanem mindenkinek önmagával. Így a bekerültek között demokratikus látszat-egyenlőség közössége alakul. Később jelentős az „old boys” összetartás, annak megőrzését szolgáló klubok, ahova a belépőt a közös iskola jelenti. Akár jómódú (lesz, volt), akár nem, a volt iskolatárs ajánlólevelet kap az elit klubokba, mivel a társaságba lépés egy dimenzióját teljesítette. A fentieket igazolja a mai magyar társasági életben az Operabálok „társasági elitje”. Lásd: Utasi 2010.

teremtik meg maguk számára a közélet és az eszmecsere közösségi fórumait, valamint a társaság révén nyerhető szolidaritást és kapcsolati tőke-nyereséget.

Az egyének többségének van baráti társasága, magántársasága, vagyis olyan családon kívüli kisközössége, köre, amely belső szolidaritásával segít elviselni az élet nehézségeit, és biztosítja a személyes gondokról és a makrotársadalommal összefüggő kérdésekről folytatandó információ- és véleménycsere lehetőségét, s a társasággal rendelkezők többsége számára a primer közéletiség kereteit is.

Korábbi kutatásaink következtetéseiről győztük meg bennünket, hogy a társadalom atomizálódik, hogy napjainkban a szűk családi közösség szinte az egyetlen erős szolidaritás-közösség, miután a nagyipari fejlődés és az urbanizáció hatására felbomlottak vagy bomlóban vannak a tradicionális közösségek (Utasi 2002). Jelen vizsgálatunk azt valószínűsíti, hogy a szűk családon kívül a társadalom többsége számára létezik még egy kisközösség: a baráti és magántársaságok közössége, amely a szolidaritás és egyszersmind a közélet alapjait is biztosítja. Felül kell vizsgálnunk azt a közkeletű vélekedést, hogy általánosan individualizálódik és szétesik a társadalom. A közösségi hálók jelentős mértékben összetartják azt, az individuumnak mint

én-nek ugyanis szüksége van tükörként másokra, nem elégzik meg a szűk családi közösséggel. A korábban jelzett intézményes individualizálódás mellett a modern korban tehát létezik egy magántársasági-közösségi individualizálódás is. Az egyén itt individuálisan maga választja ki, teremti meg közösségét, bírja a választás szabadságát, miközben önkorlátozást is vállal az önként választott közösség érdekében.

Miért van az, hogy ennek ellenére sem működik a makro-közösségi társadalom, s az érdektelenség gyakran már a lokális közösségekben is ellehetetleníti a demokratikus közéleti participációt és a helyi információáramlást? Valószínűleg azért, mert – elsősorban a gazdasági szűkösség és a jogilag szabályozatlan, nem transzparens gazdaság miatt – változatlanul általános és nagymértékű a bizalmatlanság az idegenek, más státuszúak, más kultúrához tartozók iránt. Ilyen körülmények között nem tud működni, áttörni és szélesebbre tágulni a közösségi bizalom köre. Még a civil szervezetekig, egyesületekig is csak nagyon kevesen jutnak el. A magántársaságok ebben a helyzetben fokozott szerepet játszanak, hiszen a baráti társasággal rendelkezők szükségleti szintjébe már beépül a tágabb közösségi kapcsolatok igénye, és – kutatási hipotézisünk szerint – a közösség iránti szükséglet már megteremtheti a demokratikus közélet megújításának esélyét.

A magántársaság fogalmának kutatási célú operacionalizálása

A közösség kritériumai között alapvetőnek tekintjük a belső szolidaritást, a körhöz tartozók egymás közötti kölcsönös segítségnyújtását, amelyet a közösséghez tartozók iránti bizalom és mi-tudat hoz létre. A rendszeres közösségi összejövetelek, rituális alkalmak során erősödik a közösségi kohézió, a tagok megjelenésükkel kifejezésre juttatják összetartozás-tudatukat, s a jól sikerült, élvezetes összejövetelek megteremthetik az összetartozás spirituális élményét is (Hankiss 2004, Utasi 2009).⁷⁶

---

⁷⁶ Hankiss Elemér közösségre vonatkozó paraméterei nyomán fogalmazzuk meg a közösség kutatási célú definícióját.

A baráti körök és az informális magántársaságok többnyire a mindennapok során ismétlődő kapcsolatokból, közösségekből (lakóhelyi, munkahelyi, szomszédsági, iskolai stb.) vagy véletlen ismeretségekből deriválódnak és strukturálódnak. A *baráti közösség, baráti kör és baráti magántársaság* fogalmát e tanulmányban azonos jelentéssel használjuk, jóllehet tudjuk, hogy a baráti kör gyakran szorosabb, szűkebb kapcsolatkeretet jelez, míg a társaságot esetenként kibővítik különböző motivációval.⁷⁷

A magántársaságok, illetve baráti körök olyan informális kapcsolatkeretek, amelyek az élet számos helyszínén, különböző korábbi, közös együttműködések során létrejött kapcsolatokból (szomszédságból, munkahelyről, iskolából, véletlen ismeretségből, formális intézményi kapcsolatból stb.) szerveződnek, az ott létrejött kötelekekből szimpátia, érdek, közös cél vagy csupán a tradíció, megszokás révén kiválogatódnak és bizalmas szolidaritáskörre rendeződnek. Ezek a kisközösségek a családon kívüli legközvetlenebb közösségi lét és közélet alapjai, fundamentumai. A körbe tartozókkal kialakul az a bizalmas légkör, amelynek hatására a tagok felszabadultan beszélnek személyes gondjaikról, problémáikról, örömeikről, bánatukról, megünneplik egymás sikerét, kölcsönösen információt áramoltatnak a számukra fontos (magán, egzisztenciális és társadalmi) kérdésekről. Amikor kutatásunk során az egyének magántársaságait, baráti közösségeit kívántuk számításba venni, *a kutatási kérdéssel azt tudakoltuk, hogy van-e a megkérdezettnek olyan köre, magántársasága, akikkel együtt a magánszférában jól érzik magukat, akikkel gyakran együtt ünnepelnek, szórakoznak, kikapcsolódnak, eszmét cserélnek.*⁷⁸

Feltételeztük, hogy van az egyénnek olyan informális magántársaság, amelyiket tagjai csak „társasági játéktérnek” használnak, ahol a tagok kizárólag együtt szórakoznak, közösen „játszanak”. Ebben a magántársaságban nem vesznek tudomást a körben résztvevők esetleges eltérő vagyoni helyzetéről, a körön belül, a körbe fogadottak körében (látszat)egyenlőség uralkodik, a közösség tagjai egyformának tekintik egymást a közös játékban. (Simmel 1973)

A szociológiai kutatások meglehetősen ritkán foglalkoznak a baráti-társasági étellel, az én-network-ök alapján strukturálódó társadalmi-társasági státuszközösségekkel (peer groups). Ennek alapvető oka az, hogy az ilyen közösségeket nehéz tudományosan definiálni, határait nem lehet pontosan, jellemző paraméterekkel körülírni, operacionalizálni, e jelenségre a kutatások legfeljebb kutatási szintű definíciót képesek adni – mi sem tehetünk másképp. A kutatásokban többnyire azt tekintjük barátoknak, akit a válaszadó annak tart, és ezt a definíciós kitételek kisebb megszorításokkal érvényesnek kell tekintenünk a baráti-társasági közösségre is, vagyis a válaszadók szubjektív önmeghatározása alapján a baráti társaság tagjainak tekintjük mindazon kapcsolatokat, akiket a megkérdezett a társasága tagjainak tekint. A barátok, s így a baráti közösségek között is találunk dominánsan instrumentális céllal létrejött, érdek alapon szerveződött, vagy a hosszú együttlét során megerősödött és dominánsan

⁷⁷ A magántársasági összejöveteleken többnyire felerősödik a presztízszorientált motiváció, s olyan jelenlévőkkel bővítik a társaságot, akiket annak reményében hívnak soraik közé, hogy a velük töltött együttlét, együttes élmény később nyereséget hoz a kör számára.

⁷⁸ Az országosan reprezentatív felvétel (Közösségi kapcsolatok) a következő kérdéssel tárta fel a magántársasági kötelekeket: „Az embereknek kapcsolataik közül többnyire alakul baráti körük, asztaltársaságuk, »pletykakörük« is. Az ilyen kis körökben jól érzik magukat, megtárgyalják a legújabb híreket, közösen szórakoznak, vagy időnként leállnak egymással beszélgetni, eszmét cserélni. Gondoljon az ilyen kis köreire, magántársaságaira. Létrejött-e Önnek ilyen köre, társasága lakóhelyről, szomszédságból, munkahelyről, sportoló társak közül, véletlen ismeretségből, iskolatársak közül, internetes kapcsolatból, kulturális tevékenységi körből, etnikai-nemzetiségi származásából, vallási/hitközösségből, hobbira szerveződő együttlétből, klub-tagságból, ismétlődő utcai tevékenységből, étteremből, kocsmai törzsasztalból, tágabb rokonságból, kártyakörből.”

emocionális motivációval összerendeződött közösségeket, ám egyikből sem hiányozhat a bizalom és a tagok között szükség szerint elvárható kölcsönös szolidaritás. (Wellman 1992)

A tradicionális társadalmakban az eliten kívül a legtöbb ember baráti, társasági köre a lakóhelyi településhez kapcsolódik, a lokális közösségből ered. A modern nagyipari társadalmakban ezzel szemben az emberek magántársasága több korábbi kapcsolatkörből, közösségből, több helyszínről, az élet eltérő színtereiről, eltérő életrészekből datálódhat, tehát gyakran multilokális, multikulturális vagy internacionális. A tradicionális társadalmakkal összehasonlítva új elem, hogy belépett a technika, és szerepe a társasági kapcsolattartás területén is nőtt. A gépkocsi, a telefon és az internet nagymértékben csökkentette a távolságokat, és általuk a társasági kötelékek intenzitása még akkor is megmaradhat, ha az egyén egyes társaságaival, köreivel való közvetlen találkozás alkalmi ritkábbak. Az is jellemzi a modern társadalmakat, hogy az egyén többféle baráti társaságának számos tagja közül a felgyorsult életritmus, a távolságok miatt a baráti közösségekbe tartozók mindegyikével nem képes azonos időben találkozni, vagyis a közösségi életre, társaságra fordítható időt felosztja közösségei között (Wellmann 2001).

A modern ipari társadalmakban ezáltal gyakrabban pluralizálódnak az egyének magántársaságai: egy időben több magántársaságunk lehet, s az egyének különböző magántársaságainak tagjai gyakran nem, vagy alig ismerik egymást, társaságaink közül pedig némelyekkel intenzíven találkozunk, másokkal ritkábban. Feltételezhető azonban, hogy a tradicionális kisközösségek felbomlásával párhuzamosan a városokban is mind többek életében megtalálhatók a baráti társaságok, kisközösségek, amelyek ma a család után a mechanikus szolidaritás leglényegesebb közösségei. A korábbi közösségek atomizálódását jelző, urbanizálódó makro-társadalomban a baráti társaságok a családhoz hasonlóan megvédhetnek az izolálódástól.

Az egyének én-központú kapcsolathálóijából, ego-networkjéből kiindulva vizsgáltuk a baráti társaságokat. Jeleztük, hogy a baráti körök és a magántársaságok többnyire fedik egymást, ám előfordul az is, hogy a baráti kör szűkebb, intenzívebb, intimebb, továbbá a társaságba több protokolláris kapcsolatot is bevonhatnak, mindazonáltal mi az egyén megjelölése alapján a hozzá legközelebb álló társaságról gyűjtöttünk információt. Kinek-kinek elhatározása alapján ezek több vagy kevesebb protokolláris elemet hordhattak magukban. A közösségi kapcsolatokat feltáró vizsgálatban tizenötféle (általunk előfordulhatónak ítélt közösségi, közös együttműködésre utaló) forrást soroltunk fel, amelyekből hipotézisünk szerint rekrutálódhat a válaszadók baráti köre, társasága.⁷⁹

Az ego-network alapján elérhető baráti társaságról azt feltételezzük, hogy lehet valakinek egyetlen baráti köre (munkatársi eredetű, szomszédsági, korábbi iskolatársak), vagy alakulhat társasága több baráti körből. Így minél több korábbi közösségből deriválódnak baráti körök, az egyén annál gazdagabb baráti társasággal rendelkezik, minden bizonnyal annál változatosabb életet él, annál több információhoz jut.

Az adatok szerint a válaszadók ötödének nincs baráti társasága (22,5%), újabb ötödének csak egy forrásból, egy körből van (22,9%), míg minden másodiknak több kapcsolatkörből, korábbi közösségből származnak baráti társaságai (54,7%).

---

⁷⁹ Alakult-e, létrejött-e társasága: lakóhelyről, szomszédságból, munkahelyről, sportoló társak közül, véletlen ismeretségből, iskolatársak közül, internetes kapcsolatokról, kulturális, etnikai, vallási, hobby közösségből, klubból, utcai ismeretségből, éttermi-kocsmai törzsasztalból, tágabb rokonságból.

Tehát a minta közel négyötödének van legalább egy baráti körből álló magántársasága. Ez a mintaarány meggyőzően igazolja, hogy *a mai társadalomban a családon kívüli közösségek közül a baráti társaság a leginkább általános.*

Ezzel szemben a *más közösségbe tartozók aránya kisebb a baráti közösségénél: Az összes politikai párt, politikai szervezet tagjainak egyesített aránya a minta adatai szerint a felnőtt korú lakosság 1,2%-át gyűjti, civil szervezeti tagsággal legfeljebb a minta ötöde (21,7 %) rendelkezik.* (OTKA, 2009, Közösségi kapcsolatok, N=1051, saját számítás).

A nemzetközi kutatások is felhívták a figyelmet arra, hogy a civil közösségekbe tartozók száma az utóbbi évtizedekben még az USA-ban is csökkent, ahol pedig a civil mozgalmak nagyon erősek voltak (Putnam 1995). Ezzel szemben Wuthnow (1994) a kisközösségek, a valamilyen közös érdeket követve egymás felé gravitáló kiscsoportok erősödésére hívta fel a figyelmet. Wuthnow szerint ilyen kisközösségekben többnyire közös érdekeiket, érdeklődésüket követve találkoznak rendszeresen az emberek, s a rendszeres együttlét során feléled bennük a közösségi érzés is. Hasonló érdeklődésű, hasonló életfeltételű emberek keresik így egymás társaságát, többnyire magáért az együttes élményért. A kisközösségekben az emberek úgy érzik, törődnek velük. Mint írja, „a kiscsoportok tagjai között kifejlődő összetartozás bizonyítja, hogy nem individualisták társadalma vagyunk, akik kizárólag maguk kívánnak érvényesülni, hanem képesek vagyunk összeállni a kölcsönös támogatás szövetségeibe.” (Wuthnow 1994, idézi Giddens 1998:95.p.)

Vizsgálatunkban ilyen kisközösségeknek tekintjük a baráti társaságokat, amelyek az együttes élményt, kapcsolati tőkét és szolidaritást meglehetősen egyenlőtlenül osztják szét a társadalomban. Már maga az a tény is egyenlőtlenséget jelez, hogy az egyén korábbi társadalmi-kapcsolati forrásai, közösségei közül képes többet megőrizni, vagy csak egyetlen forrásból származó baráti köre van.

Az életkori metszetben például a 60 éven felülieknek átlagosan feleannyi forrásból strukturálódik baráti társaságuk, mint a legfiatalabb korcsoportba tartozóknak. Hasonló különbséget találunk a magántársasági források átlagos számát és az iskolai végzettség szerinti hierarchia szélső kategóriáit összehasonlítva is, ugyanakkor az érettségizettek társasági-közösségi élete minden bizonnyal már kiterjedt, hiszen a diplomásokhoz hasonló arányuk rendelkezik több (korábbi) közösségi forrásból is eredő magántársasággal, baráti körrel.

Az életkor és az iskolázottság szélső kategóriáihoz képest kisebb, de így is nagy a különbség a nagyvárosokban és kis falvakban élők *magántársasági forrásainak száma* között. Ugyanakkor az is igaz, hogy a hagyományos családi, rokoni, közösségi összejövetelek ma is nagyobb gyakorisága többnyire kompenzálja a falvakban meglévő társaságok kisebb számát. Korábbi vizsgálatunk azt mutatta, hogy az emberek falvakban és városokban egyaránt jelentős társasági, szórakozási eseménynek, információcserének tekintik a családi generációk hétfégi, születésnap, névnap összejöveteleit is, melyeket pedig a kisebb városokban, falvakban nagyobb gyakorisággal találunk (Utasi 2008).

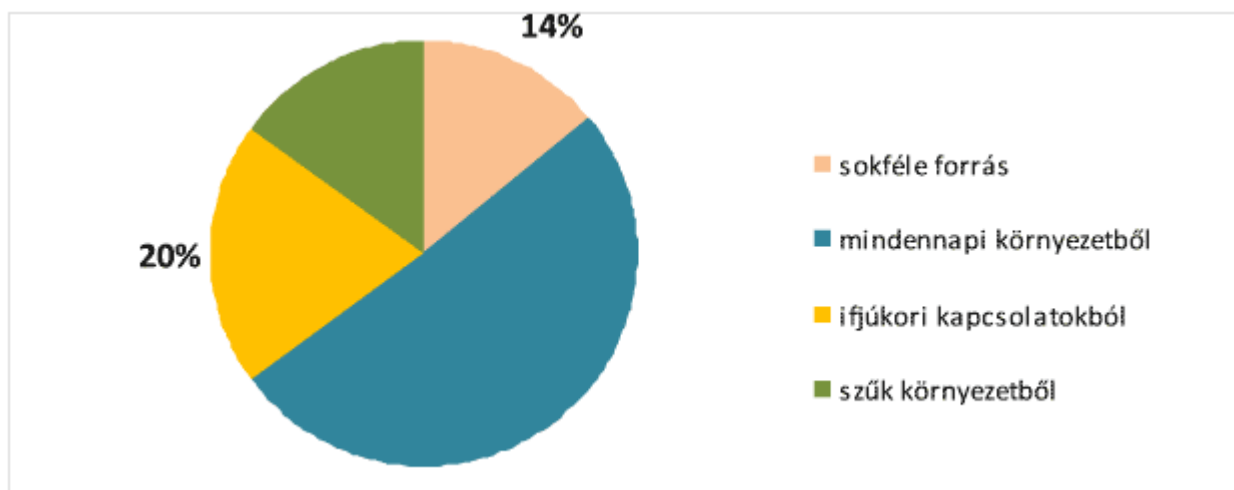
Vizsgálatunk adatai azt is jelzik, hogy a nőknek a férfiakhoz képest kevesebb forrásból származnak baráti társasági kapcsolataik, vagyis a nők szűkebb kapcsolatokkal, zártabban élnek, mint a férfiak.

A baráti társaságok olyan értéket, kapcsolati tőkét képviselnek, amelyek kedvezőbbé teszik az emberek életét. A társasági kötelékekkel nyerhető kapcsolati tőke transzferálható, más tőketípusokká is alakítható, s ezáltal gazdagítja az életet. Ennek fordítottja is igaz: a kedvező életfeltételek, a különböző javak bősége vonzza a baráti társasággal kiteljesedő élettevékenységeket, s jelentős kapcsolati tőke-nyereséget eredményez (Wellman–Frank 2001).

Hipotézisünk szerint tehát a baráti társaságok különböző korábbi kapcsolatból, korábbi közösségekből, közös együttműködésből alakulhatnak, eltérő forrásokból rekrutálódhatnak. A baráti társaságokat alkotó (korábbi) kapcsolati-közösségi források egyszersmind az embert körülvevő társadalmi, közösségi tér amplitúdóját is mutatják, a növekvő életkorral szűkülő, a jólét és státusz növekedésével táguló tendenciát jeleznek. Ezek a közösségi források összeolvadhatnak egyetlen „heterogén forrású” magántársasággá, de sokaknál a különböző körök, magántársaságok külön-külön megmaradnak, és plurális baráti, közösségi kapcsolatkereteket alkotva veszik körül az egyént.

A domináns közösségi források száma és jellege szerint a baráti társasági struktúrát jelző csoportok négy variációját differenciáltuk a mintában.⁸⁰

- a) Az első csoportba a rész minta közelítőleg tizede került, ők *sokféle korábbi közösségi forrásból strukturalódó* (munkahely, iskola, véletlen találkozás, klub, lakóhely stb.), gazdag társasági körrel rendelkeznek (13,5%).
- b) A megkérdezettek több mint felének magántársasága csak *a mindennapi környezetben élőkkel végzett közös tevékenységből* rekrutálódik, dominánsan *a lakóhelyről, és kisebb mértékben a munkatársak közül* (51,3%) kerül ki.
- c) Minden ötödik válaszadó magántársasága kizárólag a fiatalkor meghatározó közösségi együttlétét megőrizve dominánsan *iskolai kapcsolatokból* szerveződött (20,4%).
- d) Végül a maradék tized magántársasága a legszűkebb közösségi környezetből: *a közvetlen szomszédságból és tágabb rokonságból* alakult (14,8%).

**7. ábra. A baráti társaságok források szerinti típusai (cluster-analízissel)
– a baráti társasággal rendelkezők részmintájában, N=815**

⁸⁰ A csoportosítást cluster-analízissel végeztük.

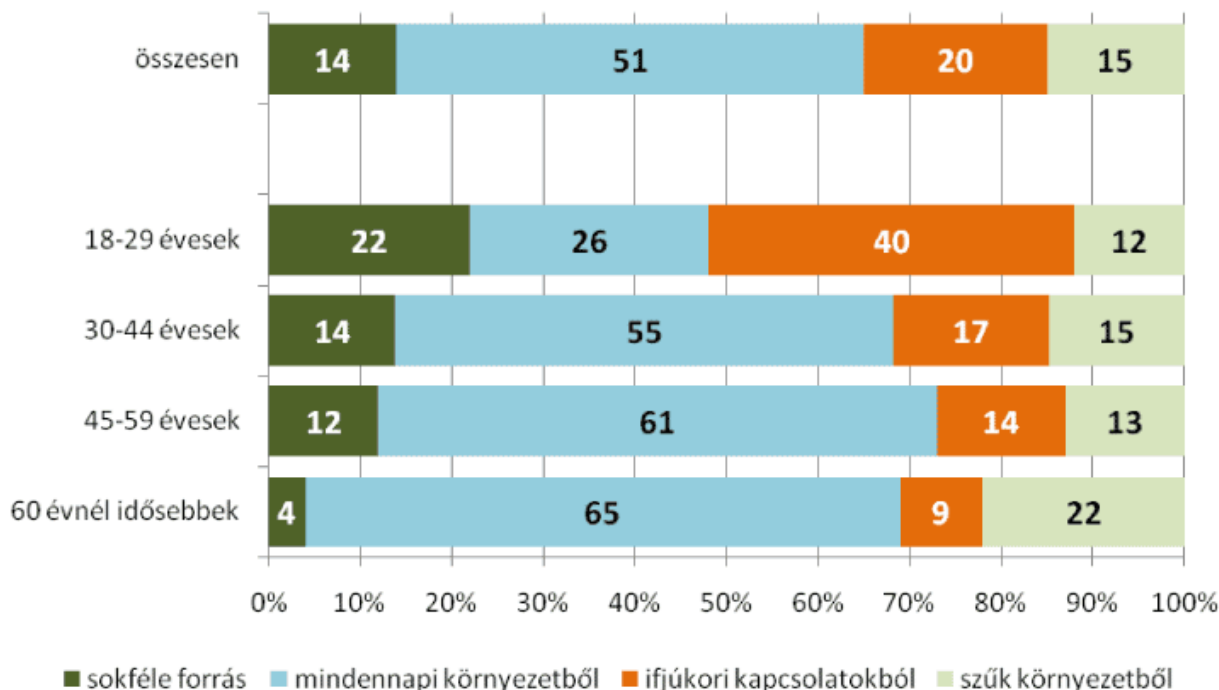
A vizsgálat adatai azt jelzik, hogy a társadalmi hierarchiát dominánsan alakító dimenziók mentén lefelé egyre szűkül a magántársasági köröket létrehozó korábbi közösségi források száma, s egyszersmind területileg is szűkül az a terep, ahonnan a magántársaság rekrutálódik. Minél alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek a válaszadók, magántársaságuk annál nagyobb eséllyel az őket körülvevő szűk környezetből, elsősorban szomszédságból, lakóhelyről és a tágabb rokonságból strukturálódik. A kevesebb, mint nyolc osztályt végzettek esetében az ilyen szűk körből eredő baráti társasággal rendelkezők aránya 90% fölötti, a nyolc osztályt végzettekénél is közelíti a 90%-ot.

Sokféle (korábbi) közösségből, közös együttműködésből, kapcsolatkeréből eredő magántársaságot leginkább a diplomások körében találunk, s ugyancsak a diplomások közül őrzik sokan az iskolatársi eredetű kapcsolatokat is. Ugyanakkor az is szembeűnő, hogy az érettségizettektől felfelé minden iskolázottsági csoportban a baráti társaságok legalább negyedét az iskolai eredetű kapcsolatok adják. Ez arra utal, hogy az érettségit adó középiskolai végzettséggel rendelkezők kategóriáitól felfelé minden iskolatípus kifejleszt, létrehoz és megerősít olyan tartós közösségi kötelekeket, amelyek képesek megalapozni a későbbi bizalmas baráti köröket, társasági kapcsolatokat. Azt is valószínűsíthetjük, hogy a legalább érettségizett népesség számára a 15–18 éves életkor alkalmas leginkább az erős barátságok megalapozására, jöllehet az évek múlásával, az öregedés folyamatával halványulnak, lazulnak ezek a kapcsolatok, és arányuk a magántársaságon belül is csökken.

Az életkorcsoportok közül elsősorban a fiatalok rendelkeznek több forrásból strukturálódó, változatos összetételű és eredetű magántársasággal. A társasági kapcsolatok forrásai alapján tipizáló (cluster) változó szerint a legfiatalabbak ötödének baráti társasága (20%) származik sokféle közösségből, kapcsolatkeréből, intézményi kötelekekből. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a fiatalok ezen kapcsolatkerői státuszukat tekintve is heterogének lennének, csupán az idősebbekéhez képest általánosan változatosabb, dinamikusabb, több aktivitást jelző, kedvezőbb életfeltételekre utalnak.

A többféle korábbi közösségből, intézményből, különböző forrásokból származó baráti társasággal élők aránya az életkor növekedésével fokozatosan csökken, s a 60 év felettiek körében arányuk már csak néhány százalék (2,5%). A legfiatalabbak körében mérthez képest tehát tizedére zsugorodik a változatos baráti társasággal élők aránya a legidősebbek korcsoportjában. A trend jól jelzi a növekvő életkorral fokozatosan szűkülő élettereket és a korosztályok közötti növekvő egyenlőtlenséget, amelyek hatására redukálódnak a kapcsolatkerők, a magántársaságok közösségi forrásai, s növekszik a szélső korcsoportok közötti társadalmi egyenlőtlenség.

8. ábra. Domináns magántársasági források az egyes életkorcsoportokban, N=815

A legfiatalabbak kivételével minden korcsoportban a többség baráti társasága a **lakóhelyi közösség** tagjai közül származik, de különösen így van ez a legidősebbek korcsoportjában. A magántársasági kapcsolattal rendelkező idősök négyötödének társasága már ez utóbbi, szűk mozgástérre utaló társadalmi térből szerveződik. Pozitív megközelítéssel ez arra utal, hogy a társaság még az idősök számára is megmarad a lokális közéleti érdeklődés, az információcsere terepének, legalábbis azok számára, akik rendelkeznek baráti társasággal.

Az iskola értelemszerűen a legfiatalabbak körében domináns magántársasági forrás. Az életkor növekedésével párhuzamosan általában lazulnak az iskolai kötelek, csökkennek a fiataalkori közösségi forrásokból eredő kapcsolatok, s az évek számával fokozatosan csökken az iskolában létrejött kötelek aránya a magántársaságokban is.

A közvetlen szomszédság és a tágabb rokonsági kapcsolatok hasonló arányban találhatók minden életkorcsoport magántársaságában, de különösen felerősödnek azokban az életciklusokban, amelyekben a közvetlen közelben lakókkal történő összefogás, szolidaritás nélkülözhetetlen, amikor az otthonhoz kötöttség kényszere erős, például a kisgyermekes életciklus idején és még inkább az egyre kisebb mozgásra képes hatvanon túliak életében.

A státusz homogámia dominanciája

A baráti társaságok státusz-összetételére vonatkozó hipotézisünket a rendi összetartozást jelző homogámia-elmélet nyomán valószínűsítettük (Weber 1987). Az adatok megerősítették a weberi rendi rétegződéssel kapcsolatban jól ismert hipotézist. A baráti társasággal rendelkezők szubjektív önbesorolását követve, *háromnegyedük társasága kizárólag a saját „társadalmi osztályába tartozók” köréből* szerveződik (75%). Ötöde vegyes összeté-

telúnek tekintette társaságát, vagyis ez utóbbiak szerint a válaszadóéhoz hasonló osztály-hovatartozású tag(ok) mellett más osztálybeliek is találhatók (20,6%).⁸¹

A válaszadókéhoz képest alacsonyabb (0,8%) vagy magasabb társadalmi osztályba tartozók aránya (3,5%) a magántársaságokban az előzők után természetesen elenyésző. Ha a kérdezett társasága kizárólag a sajátjától eltérő státuszú, vagyis a kérdés megfogalmazása szerint „eltérő társadalmi osztályba tartozók” köréből strukturálódik, akkor társaságaiban „inkább magasabb státuszú, magasabb osztály-hovatartozásúak” találhatók, vagyis az ilyen válaszadók többsége „felfelé választó”. A „felfelé” választók számára a magántársaság – legalábbis vágyaik szerint – többlet-információt és nyereséget hoz, vagy azt az érzést keltheti, hogy személyes státuszuk emelkedik a hozzájuk képest magasabb státuszú társaság révén.

Az iskolai fokozatok szignifikáns együtt járást mutatnak a baráti társaságok státusz homogenitásának mértékével. A vegyes státuszösszetétel hasonló arányban fordul elő valamennyi iskolai szinten, arányuk kissé alacsonyabb a legalsó fokozatban, ám minden szinten kiemelkedően magas a hasonló státuszú társaságok aránya. Másként fogalmazva az adat megerősíti azt a hipotézist, hogy az emberek az iskolai szintekkel jól szimbolizálható státuszhierarchia minden szintjén ragaszkodnak a hozzájuk hasonlóhoz, meglehetősen erős a szinteken belüli összetartás, de a másoktól elzárkózás is. Ez pedig meglehetősen hierarchikus, rendiesen tagolt társadalomra utal.

Az eltérő korcsoportba tartozók baráti társaságainak státusz-összetételében nem található szignifikáns kapcsolat, minden korcsoport háromnegyede a saját státuszához hasonlók köréből szervezi társaságát. Ismeretes ugyanakkor az életkorok szerinti elkülönülés, szegregálódás is, ami azt jelenti, hogy a korcsoportok hasonlósága és a státuszok hasonlósága mintegy kettős elzárkózást, bezárkózást eredményez a baráti társaságokban, ezáltal is növelve a társaságok homogenitását.

Az életfeltételek különböző dimenzióját vizsgálva a magántársaságok státusz-összetétele a településtípusok metszetében mutatja a legjelentősebb különbséget. Kiemelkedően magas *arányban van vegyes státuszú magántársasága a Budapesten élő válaszadóknak (37,45%)*, miközben a kisebb településtípusok felé haladva fokozatosan növekszik a magántársasági körök homogenitása, a kis falvakban élők magántársaságainak már több mint négyötöde homogén státusz-összetételű. Úgy tűnik, hogy a nagyvárosokra inkább jellemző multikulturális lakosság és a plurális értékpreferenciák hatására nagyobb arányban alakulnak vegyes státusz-összetételű magántársaságok is, mint a tradicionálisabb értékekhez ma is szigorúbban ragaszkodó, kulturálisan is homogénebb kistalvakban.

Ugyancsak a fővárosi válaszadók közül – más településtípuson élőkhez képest – jelentősen többen választanak „felfelé”, vagyis itt magasabb az aránya az *inkább magasabb osztályba tartozókat gyűjtő magántársasággal rendelkezőknek: Budapesten a minta átlagához képest kétszer annyian jelezték*, hogy magántársaságukban nagyobb részt *magasabb osztályba tartozók vannak (7,7%)*. Az is igaz, hogy ez a mintaarány a státusz-homogén társaságok döntő arányához képest még így is nagyon alacsony. Minden településtípuson, így a fővárosban is

---

⁸¹ A kérdőív ugyan a „társadalmi osztályra” kérdezett rá, ám mi ezt a tanulmányban gyakran azonosítottuk a szubjektív státusz-besorolással.

domináns tehát a magántársasági státusz-homogenitás, s kismértékű heterogenitással elsősorban a nagyvárosokban találkozunk.

Az emberi kapcsolatok akkor működnek stabilan és maradnak erősek, ha gyakori találkozás során folyamatosan megerősítik őket. Az informális társaság tagjai is összejöhetnek rendszeresen, a társaságnak ilyenkor lehetősége van a mindennapi problémák, gondok folyamatos megbeszélésre. A gyakori találkozással rendszeresen megerősített, intenzív együttlétet alkalmat nyújt az egyéni és közéleti, közösségi kérdések megtárgyalására, a szűkebb és tágabb társadalmi környezet dolgainak folyamatos értékelésére is. Vannak persze olyan magántársaságok is, amelyek csak nagy események, ünnepi alkalmak idejére jönnek össze tagjaikkal, ezeknek a működése jórészt protokolláris. A ritka összejövetelek többsége csak arra alkalmas, hogy a tagok demonstrálják az együvé tartozást, ilyenkor mintegy meggyőzik egymást a társaságon belüli összetartozásról, szolidaritás, s arról, hogy potenciálisan számíthatnak egymásra. Ugyanakkor a baráti társaságok tagjai közül néhányan, esetleg csak ketten-hárman meglehetősen gyakran találkoznak egymással, ilyenkor az információcsere a tágabb társasághoz tartozókhoz csak áttételesen jut el, láncszerűen működik.

A vizsgálat során meggyőződünk arról, hogy *a megkérdezettek túlnyomó többsége intenzív közvetlen vagy közvetett kapcsolatot tart a hozzá legközelebb álló társaságával*. A baráti társasággal rendelkező válaszadók *két-harmada naponta, de legalább hetenként többször kapcsolatban áll* (63,1%) baráti körével, illetve annak tagjaival.⁸² *A baráti kör tagjaival havonta többször találkozókkal (23,4%), kontaktust tartókkal együtt a válaszadók több mint négyötöde kétségtelenül intenzív baráti, társasági közösségi életet él*. A baráti társasággal rendelkező válaszadók tizede havonta jön össze (10,4%), illetve tart kapcsolatot közösségével. A vizsgálat tehát egyértelművé tette, hogy *a baráti társasággal rendelkezőknek nem csak igénye, de praxisa is az intenzív társasági, közösségi élet*. A családon kívüli privát közösségi élet tehát a társasági kapcsolattal rendelkezők – azaz *a minta háromnegyede – életében intenzív társasági-közösségi együttléttel jár, alkalmas keretet biztosítva a mindennapi gondok, egyéni és társadalmi kérdések megbeszélésére, a közéleti lét formálására*.

Kutatásunk alapkérdése a közösségi kapcsolatok igényének feltárása. Azt feltételeztük, hogy a közösségi kapcsolatok iránti igény közel viszi az egyént a közéletiséghez, a közéleti participáció igényéhez is. Az adatok alapján bizonyítható, hogy a társadalom háromnegyedének szükségletében már megjelent a családon kívüli tágabb közösségi kör iránti igény, s ez a közéleti kérdések megbeszélése nyomán esélyt jelenthet a lokális közösségek iránti demokratikus participáció megjelenésére, bővítésére.

A baráti társaság hiányával élők

A magántársasági köteléssel rendelkező, közösségi igénnyel és praxissal élő háromnegyeddal szemben *a minta közel negyedének nincs baráti társasága* (22,8%). Vannak közöttük, akiknek nem is igénye a tágabb közösség, mások közösség iránti vágyuk, igényük ellenére kimaradnak a baráti társasági, közösségi élet praxisából. Az adatok szerint a társaság nélkül élők körében magas azok aránya, akik számára kizárólag a családdal töltött idő nagyon fontos igény (67,1%). A baráti társaság nélküliek körében a minta átlagához képest magasabb azok aránya is, akik számára senki – még a család sem – nagyon fontos (13,1%, a minta-átlagban=10 %). E két kategóri-

⁸² Akinek több magántársasága volt, a válaszadóhoz legközelebb álló magántársasággal tartott kapcsolat intenzitását mérte a kérdés, s a továbbiakban mindenütt a válaszadók által kiválasztott magántársaságra vonatkozóan kérdeztük.

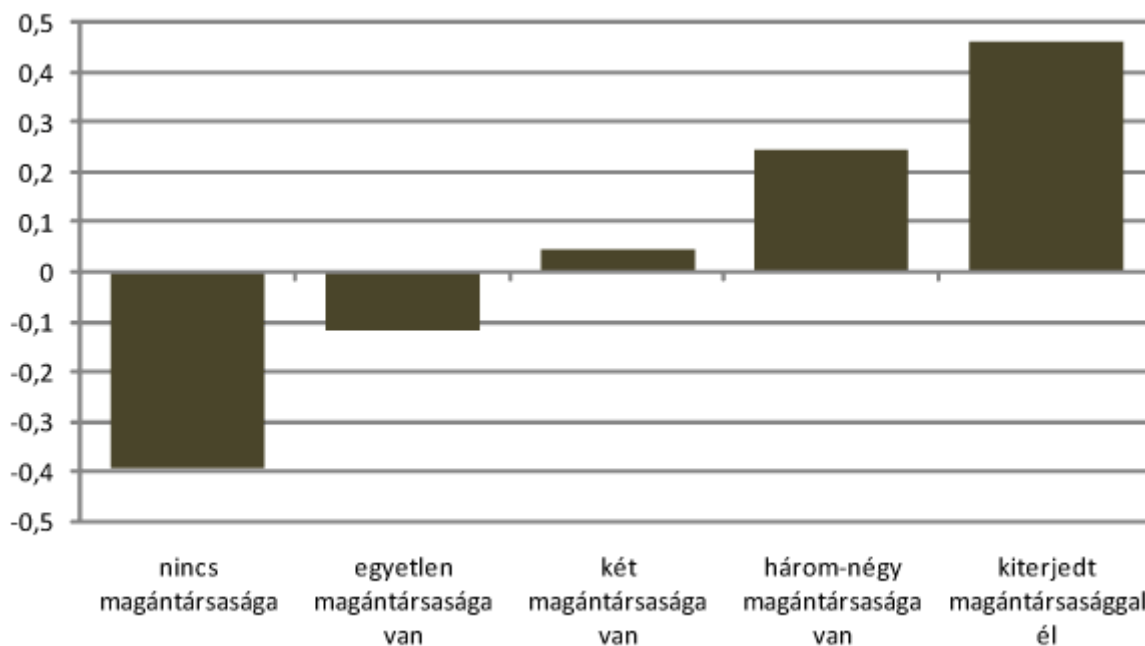
át együtt szemlélve azt látjuk, hogy a baráti társaság nélküliek négyötöde számára (80%) nem kialakult szükséglet a tágabb közösségi lét. Vagyis a *magántársaság nélkül élő népességi negyed többsége családba zárkózó életet él, számukra a közösség iránti igényt kielégíti – akinek van – a család, akiknek pedig a család sem nagyon fontos, azok elvonulnak a közösségtől, izolálódnak.*

A baráti társasággal nem rendelkezők többsége alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik, nem érettségizett (60%), közel harmaduk kistelepüléseken él (30%), nincs közöttük fiatal, mindenki 45 év feletti, többségük idős, kicsit magasabb a nők, mint a férfiak aránya. Vagyis a baráti társasággal nem rendelkezők mintanegyedében döntően valamilyen társadalmi hátrány található, feltételezhető, hogy ez közrejátszik abban, hogy ők megrekednek a családon kívüli közösségi szükségletek igényének és praxisának alacsony szintjén.

A társadalmi hátrányok közül a tágabb közösségtől való megfosztottságot nagymértékben katalizálja a szegénység. Egy 18 féle vagyontárgy birtoklását szintetizáló *vagyoni index*⁸³ és a társasági élet praxisa, illetve elutasítása között szignifikáns kapcsolatot találtunk. A rossz vagyoni helyzet sokakat még a hasonlókkal kialakítandó és fenntartandó baráti, társasági életre sem készítet. Ezen kívül a szegények nem kis aránya eleve nem kíván senkivel társasági kapcsolatot alakítani, minden bizonnyal elsősorban éppen azért nem, mert a vagyoni szűkösség mellett nem képes vagy nem hajlandó a hozzá hasonlókkal olyan társasági-közösségi elköteleződést vállalni, amely a kölcsönös szolidaritás etikai normáját is elvárná (Castel 1993). A nagyon szűkös vagy hiányzó javakat már alig lehet tovább osztani, a nagyon kevésre nem lehet potenciálisan törlesztendő magántársasági-közösségi kötelezettséget vállalni. A szűkösség és nincstelenség szintjén élők a nehézségeket – ha van családjuk – családon belül oldják meg, a szolidaritás is családon belül marad, a magántársaság és a baráti társasági élet ezen a szinten alig jöhet számításba.

---

⁸³ Kábeltévé, színes TV, vezetékes telefon, mobiltelefon, mosogatógép, automata mosógép, házi mozi vagy DVD, személyi számítógép, laptop, internet csatlakozás, digitális fényképezőgép, személygépkocsi, műkincs, nyaraló, saját lakás-ház, másik lakás-ház, föld-mezőgazdasági ingatlan.

9. ábra. Magántársaságok száma és a vagyoni javak összefüggése – Z-score átlagok, N=1501

A vagyoni javakat összesítő index és a magántársaságok számát jelző változó szemléletesen mutatja, hogy a magántársaság nélkül élők messze az átlag alatti vagyoni javakat birtokolva élnek. A vagyoni index átlaga alatti értéket találunk azoknál is, akiknek egyetlen forrásból van magántársaságuk. Ezt követően azonban a magántársaságok számával növekszik a család által felhalmozott vagyoni javak mértéke is.

A magántársasági közösségi élet szinterei

Társadalmi rétegenként meglehetősen differenciált a baráti társasági összejövetelek szintere, objektív kerete, ahol a közösség tagjai találkoznak, ahol meghitt körülmények között folyhat a kötetlen beszélgetés, eszmecsere, vagy más, a társasági tagok által kedvelt tevékenység.

A baráti társasággal rendelkező válaszadók közül minden második legtöbbször valakinek a lakásán találkozik. A lakás az emberek számára az idegenek elől leginkább elzárt, őrzött privát szféra. A nem társaságbeli, nem magánéleti látogatókat (postás, díjbeszedő, stb.) az emberek általában csak a bejárati ajtóig, előszobáig engedik be lakásukba, ott beszélgetnek velük, míg a baráti társaság tagjait a lakás belső tereibe, gyakran még az intim részébe is bebocsátják. A válaszadók emlékezete meglehetősen szelektív a találkozás színhelyével kapcsolatban: a válaszok szerint kétszer gyakrabban fordult elő olyan eset, *amikor a válaszadó vendégfogadó volt (37,2%),* mint ahányszor *valamilyik más társasági tag lakásán találkoztak (17,4%).* A meglepően nagy különbség oka lehet az, hogy a vendégfogadás emlékezetesebb, több energiát igényel, miközben a másoknál töltött idő színhelye az emlékezetben kisebb nyomot hagy. Másrészt a baráti társaság tagjaival történő találkozás esetenként protokolláris, megeskik, hogy beugranak egymáshoz valamilyen fontos eseményt megbeszélni, s ez utólag másként marad meg az egyének emlékezetében, mint az étkezéssel, ünnepléssel összefüggő együttlét.

Étteremben, presszóban (13,8%) vagy klubhelyiségben (10,4%), vagyis nyilvános szórakozóhelyen a baráti társasággal rendelkezők mintegy negyede találkozik. A nyilvános szórakozóhely elsősorban az egyedülállóknak találkozóhelye.

Minden hatodik válaszadó társasági összejövetelének színtere *valamilyen közterület* (lépcsőház, piac, bolt, stb.). Ilyen helyeken a mintából kicsit többen találkoznak baráti körükkel, s tartanak „véget nem érő eszmecsere”, információcserét (15%), *mint ahányan étteremben, presszóban találkoznak.*

Az éttermi beszélgetés és az utcasarki, piaci, folyosói, ház előtti kispadon folytatott eszmecsere között a társasági élet objektív kerete, színtere tekintetében ugyancsak jelentős a különbség, ám –hipotézisünk szerint jórészt *más-más társadalmi rétegek számára – mindegyik terep, mindegyik színhely képes biztosítani az együtt töltött idő hasznosságát, boldogságát, a közösségi közéleti információcserét, és létrehozhatja a tágabb közösség iránti igényt.*

Az életfeltételek még azoknál is behatárolják a magántársasági találkozás színterét, akiknél már kialakult és erős az igény a társasági-közösségi együttlétre. Legáltalánosabb találkozási hely a *lakás*, ám akinek nincs lakása (elsősorban fiatalok), kényszerűségből is más *lakásán, nyilvános szórakozóhelyen vagy közterületen* találkoznak társaságuk tagjaival. *A lakáson történő találkozás az objektív létfeltételek miatt leginkább a középkorúak és az idősek társasági életére jellemző.* A települések közül *főképpen a budapestiek és a kis falvak lakói találkoznak lakáson.* A partnerrel élők túlnyomó többségének van lakása, ők is kissé nagyobb eséllyel tartanak társasági összejövetelt valamelyikük lakásán, mint az egyedülállók.

*Az étteremben és/vagy klubban történő találkozást leginkább a magasabb státuszú fiatalok (31,4%), a fővárosban élők (33%), iskolázottság szerint pedig elsősorban a diplomások (25%) részesítik előnyben, a nemek közül a férfiak (32%) kétszeres eséllyel, mint a nők (16,7%), és azok gyakorlatában átlag feletti még az arány, akik *anyagi gondok nélkül élik életüket* (30%).* Vagyis a magántársasági kapcsolattartás szórakozóhelyi formái elsősorban a magasabb státuszúak, a kedvező életfeltételekkel, vagyoni javakkal rendelkezők által elérhetőek és preferáltak.

A közterület tradicionális társadalmakra jellemző, egykori időket idéző társasági életét néhány faluban ma is őrzik a ház előtti kispadok. A legtöbb helyen ezek már eltűntek, de még mindig vannak olyanok, akik számára a közterületek teszik lehetővé az izgalmas társasági együttlétet, a véget nem érő eszmecsere. A ház előtti beszélgetés, a piac vagy templomlátogatás utáni információcsere elsősorban a falusi társadalmakban volt általános, de szerepe városokban is jelentős. Vizsgálatunk szerint most is általánosabb a kisebb településeken (17–22%), miközben a fővárosban alig (2,6%) van szerepe, pedig szépirodalmi művekben fennmaradt a bérházak gangjain folyó társasági élet emléke is. Ezek szokása feléledt, a fővárosban kevésbé, inkább nagyobb városokban a tömbházak, sorházak, kertvárosi otthonok előtt, utcán, folyosón, piacon, játszótéren. Napjainkban *a közterület* elsősorban az *idősek (60 feletti 20,3%-a), a nem fővárosiak (17-22%-uk) és a jövedelmükből nehezen élők (20%-uk) által preferált találkozási, társasági eszmecsere színhelye.*

	a lakáson/ lakásunkon	más lakásán	étteremben, presszóban, kocsmban	Klubhelyiségben, más intézményben	közterületen	máshol	nem tudja
Budapest	32	29	19	15	3	3	
Megyei jogú városok	30	18	13	9	21	9	
5000 fő feletti települések	36	16	13	9	17	8	1
5000 fő alatti települések	45	9	12	9	19	6	

15. táblázat. A személyes találkozás helye településtípusok szerint – baráti társasággal rendelkezők almintája, N=815, %

A baráti társaságot összetartó tevékenységek és értékpreferenciák

Gyakran látszólag ellentétes értékrendszerű emberek alkotnak társaságot, barátkoznak egymással, s ilyenkor nehéz megérteni, hogy az emberi kapcsolatokat milyen erők kohézionálják. Nehéz feltárni azt is, hogy a hasonló életfeltételekből eredő közösségi szolidaritáson kívül elsősorban mi tartja össze a baráti-társasági közösségeket, a hasonlóak közül éppen azokat a személyeket, akik több-kevesebb rendszerességgel keresik egymás társaságát. A kapcsolatokat összetartó jellemző motivációs erők elsősorban a *közös értékek, érdekek, célok, érzelem és a közös múltból eredő tradíciók*. Minden bizonnyal elsődlegesen ezeknek a motivációknak nyomán alakul a kötőerők segítik a magántársaságok működését is. A felsorolt motivációk a legtöbb emberi kapcsolatban előfordulnak, ám rendszerint kiemelkedik közülük valamelyik motiváció, és dominánssá válik a társaságokban is (Weber 1987).

Akinek több baráti köre van, rendszerint ezeknek a motivációknak nyomán differenciálódik. Lehetnek olyan körei az egyéneknek, akikkel elsősorban a közös gondolkodásmód, közös értékpreferenciák kötik össze, míg más baráti köreivel a kapcsolattartást elsősorban gazdasági vagy presztízsértékek motiválják. Ilyen esetben az egyén eltérő motivációval kialakult baráti körei ritkán találkoznak egymással, gyakran nem is ismerik egymást, ám az információáramlás ilyen esetben sem kizárt.

	N	%	%
a közös múlt emléke (pl. volt iskolatársak, munkatársak)	153	19	19
hasonló érdeklődés	462	57	59
az élet dolgainak hasonló megítélése (pl. hasonló vallás)	91	11	12
közös célok (pl. azonos hobbi)	38	5	5
a segítségnyújtás, közös munkavégzés kölcsönös érdeke	33	4	4
Egyéb	12	1	2
nem tudja	1	0	0
nincs válasz	25	3	
összesen	815	100	100

16. táblázat. Véleménye szerint elsősorban mi tartja össze baráti társaságát?

A vizsgálat kérdőívében általunk feltételezett, válaszvariációként felsorolt magántársasági kötőelemek közül⁸⁴ a válaszadók közül legtöbben a *hasonló érdeklődést és a dolgok hasonló megítélését* jelölték (együtt: 78,%) *legfontosabb társaságot összetartó erőnek*. Ez a társasággal rendelkezők többségének hasonló értékpreferenciájára

⁸⁴ Véleménye szerint mi tartja össze ezt a magántársaságot? (1) A közös múlt emléke (2) hasonló érdeklődés (3) az élet dolgainak hasonló megítélése (4) közös célok, azonos hobby (5) a segítségnyújtás, közös munka

utal. Az érték hasonlóság – mint korábban jeleztük – a társasági státusz homogámiát megteremtő hasonló kulturális-műveltségi szint, a hasonló kulturális értékpreferenciák következménye.

A hasonló érdeklődés és ennek nyomán a hasonló értékpreferenciák baráti közösséget összekapcsoló ereje az iskolázottsági hierarchián felfelé haladva fokozódik, mind többek társasági kapcsolatait erősíti, s a diplomások körében már minden második válaszadó a hasonló érdeklődést és életszemléletet jelölte társaságot összetartó motivációként.

A településtípusok metszetében leginkább *a fővárosiak társaságát erősíti a közös érdeklődés*, az itt élők kétharmada indokolta ezzel, hogy magántársasága jól működik.

A válaszadók közel ötödének válasza szerint magántársaságukat *a közös múlt emléke, a sorsközösségből eredő tradicionális kötőelem – mint a közös iskola, vagy az ugyanazon lakóhelyi-szomszédsági közösségben nevelkedés* – kapcsolja össze (19,4%). A közös múltból eredő értékek és szokások magántársaságot összeháró erőként leginkább *az alacsony iskolai végzettségűek és az idősek körében jellemző.*

Évtizedekkel ezelőtt a baráti kapcsolatok legnagyobb aránya a közös munkavégzéssel alakult, s minden bizonyosul így formálódtak a magántársaságok is (Utasi 1990).⁸⁵ Akkor a közös munka, főleg a többletmunka elsősorban az anyagi hiányt kompenzáló szükségszerűségként erősítette a kötelékeket. A munkakapcsolatból eredő magántársaságok jelentős aránya ugyanis a második gazdasági munkavégzéssel, a kalákában végzett munkával erősödött Magyarországon. Az együttműködés biztosította a többletjövedelmet, csökkentette a kiadásokat, és a közös munka során a résztvevők megismerték egymást, ezáltal erősödött közöttük a kölcsönös bizalom, s a munkaközösség lassan átalakult magánéleti kapcsolattá, baráti közösséggé is.

Napjainkban a piaccgazdaság viszonyai között már csak a válaszadók kis aránya jelzi, hogy társaságát elsődlegesen *a közösen végzett munka, a segítségnyújtás* (4,2%-a) tartja össze. A baráti társaság ma inkább a szórakozás, a közös kedvtelés, az eszmecsere vagy a látszólagos semmittevés terepe lehet, a közös munka korábbihoz hasonló funkciója, célszerűsége és érdekmotivációja háttérbe szorult, emiatt nagyobb arányban kerülhet élre az értékek, a közös érdeklődés hasonlósága, illetve azonossága.

Némileg árnyalta a magántársaságot összetartó erővel kapcsolatos válaszokat *a társasággal töltött idő domináns tevékenységeinek számbavétele*.⁸⁶ A felsorolt tízféle társasági tevékenység közül legtöbbször „a személyes dolgok megbeszélését” (63%) jelölték gyakori magántársasági tevékenységüknek. Ez megerősíti a közös érdeklődés, közös értékpreferenciák összekötő elemként korábban jelzett elsődlegességét. Ezt követi a *lakóhelyi ügyekről történő társalgás*, ami részben a közéleti érdeklődést is tükrözi (31,4%). Sokan említették az *ünnepléssel, étkezéssel, iszogatással lakáson töltött együttlétet* (28,3%) mint a közös kikapcsolódás, szórakozás gyakori kultikus tevékenységét.

⁸⁵ Az ISSP1986-os felvétele alapján a barátságok túlnyomó többsége munkahelyi eredetű, közös munkából eredő kapcsolatból erősödött meg.

⁸⁶ A kérdőívben felsorolt társasági tevékenységek: (1) személyes dolgok megbeszélése, (2) társalgás lakóhelyi ügyekről, (3) beszélgetés politikáról, (4) az ország-világ fontos dolgainak megbeszélése, (5) ünneplés, étkezés, iszogatás valakinek az otthonában, (6) ünneplés, étkezés, iszogatás étteremben, kávéházban, (7) közös kirándulás, sportesemények közös látogatása, (8) közös kulturális érdeklődés, kulturális rendezvények látogatása, (9) közös munkavégzés, (10) egyéb.

A baráti közösségeket összekötő értékeknél számításba vett preferenciák sorrendje után meglepő módon – meglehetősen széles csoport közös tevékenységében – szerepelt gyakori közös időtöltésként a közös *munkával* töltött idő (19,6%) is. Érdekes, hogy a negatív póluson, azaz a felsorolt tevékenységek közül magántársaságukban „szinte soha” nem végzett tevékenységek között is elsősorban *a munkát* találjuk (47,3%), s alig kisebb arányban *az ünnepléssel, étkezéssel, iszogatással lakáson töltött időt* (44,4%).

Tevékenység	gyakran (%)	ritkán (%)	szinte soha (%)
Személyes dolgok megbeszélése	63,0	31,7	5,2
Társalgás lakóhelyi ügyekről	31,4	46,8	21,8
Beszélgetés politikáról	16,1	47,3	36,7
Az ország-világ fontos dolgairól	21,7	50,6	27,7
Ünneplés, étkezés valaki otthonában	28,3	48,2	23,5
Ünneplés, étkezés étteremben, kávézóban	18,0	37,6	44,4
Közös kirándulás, sportolás, társasjáték	15,8	44,7	39,5
Közös kirándulás, érdeklődés	16,6	40,7	42,7
Munkavégzés	19,5	33,3	47,2

17. táblázat. *Jellemző magántársasági tevékenységek, N=815*

Az ünneplés és munka tehát sokaknál a gyakran végzett, míg a másik póluson hasonlóan magas aránynál a sohasem végzett társasági tevékenységek rangsorában emelkedett ki. A látszólagos ellentmondás alapvető oka az, hogy az eltérő életfeltételekkel élő társadalmi rétegek társasági tevékenységei között ez a két tevékenység fordul elő gyökeresen eltérő arányban.

Az éttermi, kávéházi ünneplés, szórakozás gyakori tevékenységként elsősorban az egyetemi diplomások társasági életére jellemző (31,4%), miközben ugyanez a tevékenység a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezőknek csupán néhány százalékára (8%). Ezzel szinkronban étteremben szinte sohasem tart társasági összejövetelt a legfeljebb nyolc osztályt végzetettek kétharmada (64%). Jelentős a különbség e tekintetben a korcsoportok között is: a legfiatalabbaknak csak negyedét találjuk azok között, akik szinte soha nem járnak társaságukkal étterembe, kávéházba, miközben a legidősebbeknek kétharmadát. Vagyis az éttermi, kávéházi ünneplés dominánsan a kedvező életfeltételekkel élők magántársasági tevékenysége.

Összességében tehát a fiatalok és a magas végzettségűek, elsősorban az egyetemi diplomások által preferált társasági tevékenység az éttermi, kávéházi ünneplés, közös szórakozás, velük szemben az idősek és az alacsony iskolai végzettségűek, az alacsony státuszúak hasonló céllal szinte soha nem járnak ilyen helyekre a társaságukkal.

A közös munka mint társasági tevékenység aránya a szélső kategóriákban az előzőhöz hasonló trendet mutat, ám bonyolultabb összefüggést jelez. A nyolcosztályos végzettséggel rendelkezők társasági összejövetelein korántsem gyakori a közös munka, jóllehet a második gazdasági munkavégzés idején éppen körükben volt a legáltalánosabb. Ma csupán néhány százalékuk társaságában kapcsolódik gyakran (9%) a társasági összejövetel és a munka. A közös munka ma elsősorban az egyetemi diplomások magántársasági tevékenységei között gyakori (44,4%).

A fizikai munkát végzők körében csökkent a munkakölcsönöz, munkacseréhez szorosan kapcsolódó második gazdasági és kalákás közös munkavégzés társasági baráti szokása. Helyette a közös munka társasági tevékenysége átkerült a társadalmi hierarchia felső régiójába. Talán a szolgáltatások nagyon magas ára miatt fognak össze a többnyire fiatal, egyetemi diplomás értelmiségiek a ház körüli apróbb munkák elvégzésére? A modern társadalom így rákényszeríti tagjait a ház körüli munkatevékenységek „csináld magad” „társas” végzésére? (Gershuny 1978) Leggyakrabban a munkában is leginkább „csereképes” fiatalok teszik ezt, miközben az idősek kétharmada szinte soha nem köti össze társasági együttlétét közös munkavégzéssel.

Közéleti eszmecsere, a demokratikus közélet iskolája

A kutatás hipotézise szerint a legtöbb baráti társaságban valamilyen rendszerességgel sor kerül társadalmi, közéleti, politikai kérdések megvitatására is. Úgy véljük, hogy a bizalmas magántársaság a közéleti kérdésekről folyó eszmecsere fontos színtere, következésképpen a közéletiség igényének megalapozója is lehet. A baráti közösségben folyó eszmecsere nagy eséllyel fokozza, legalábbis felkelti a társasági ember közéleti érdeklődését, s ezzel kialakíthatja, katalizálhatja a lokális közösség, majd a makro-társadalom iránti tenni akarás igényét is.

Az iménti hipotézist ellenőrizendő azt kerestük, hogy a magántársasági együttlét során milyen eséllyel kerül sor közéleti témákkal összefüggő véleménycserére.⁸⁷ A felvétel adatai szerint minden harmadik válaszadó *gyakran beszélget* baráti társasági összejövetelein *lakóhelyi ügyekről*

(31%), *kevesebben* (2) *politikáról* (16%), és (3) *az ország-világ fontos dolgairól* (21,7%). Ezeknek a társadalmi-közéleti kérdéseknek a gyakori megvitatása a közéleti problémák iránti meglehetősen intenzív érdeklődésre utal. A vizsgálatban kérdezett három közéleti téma társasági megbeszélésének gyakoriságát mérő skála szintetizálásával készített index segítségével mértük a magántársaságokban folyó közéleti eszmecsere intenzitását. Ennek segítségével választ tudunk adni arra a kérdésre, hogy a magántársaságok milyen arányának praxisában folyik meglehetősen intenzív közéleti társalgás. Tágabb perspektívában ez választ ad arra is, hogy a baráti társaságok milyen arányánál alakult ki a közéletiség igénye, szükséglete.

A felsorolt három közéleti kérdés információanyagát szintetizáló index alapján azonban megállapítottuk, hogy a baráti együttléteken az iménti témák a társaságok kétharmadában nem *gyakran vetődnek fel*. Vagyis csak minden harmadik társasági válaszadó (32,6%) szerint *kerül gyakran terítékre közéleti kérdés*.

A magántársasági összejöveteleknek azonban korántsem egyetlen, sőt nem is elsődleges célja a közéleti kérdések megbeszélése. A baráti körök fő feladata az, hogy a tagok kikapcsolódjanak, közösen jól érezzék magukat, megajándékozzák egymást az együttlét élményével, ezért nem szükségszerű, hogy programszerűen gyakran közéleti kérdések kerülnek a társalgási témák fókuszába. Amikor azonban a magántársaságban folyó eszmecsere kutatva azt vizsgáltuk, hogy egyáltalán (*gyakran és/vagy ritkán*) szóba kerülnek-e helyi ügyek, az ország, a világ, az emberiség sorsát érintő társadalmi-politikai kérdések, akkor a *válaszadók harmadára csökkent azok aránya, akik*

⁸⁷ Milyen gyakran töltik az időt a következő tevékenységekkel: *társalgás lakóhelyi ügyekről, politikai kérdésekről, ország-világ más fontos dolgainak megbeszélésével* (gyakran, ritkán, soha)

soha nem társalognak az iménti kérdésekkel jelképezett közéletről. Vagyis a társaságok kétharmada – még ha csak ritkán is, de – beszélget összejövetelein közéleti kérdésekről.

Az adatok azt is jelzik, hogy a baráti társaságokban a közéleti társalgás azok számára is társasági praxis, akik civil szervezetben, pártban soha nem vesznek részt, sőt azok számára is, akik önmagukról azt állítják, hogy nem érdekli őket a „politika”, és „soha nem politizálnak”.

A politika iránt saját véleményük szerint „egyáltalán nem érdeklődőknek” is negyede beszélget közéleti kérdésekről, társasági körben „politizál”. A politika iránt érdeklődők természetesen érdeklődésük mértéke szerinti intenzitással használják magántársasági együttlétüket is arra, hogy közéleti kérdésekről beszéljessenek.

Figyelemreméltó és meglepő következtetése volt kutatásunknak, hogy *a politika iránt intenzíven érdeklődők harmada baráti társaságban soha nem beszél a számára egyébként fontos, sokuk számára talán nagyon is fontos társadalmi kérdésekről. Az okokat keresve azt feltételeztük, hogy a politika iránt intenzíven érdeklődők számára a magántársaság inkább olyan közösségi „játéktér”, amelyet elsősorban a szórakozás, kikapcsolódás terepének tekintenek. Számukra a közéleti kérdések megoldása gyakran a mindennapi élet részét képezi, részben a munkájuk. A baráti körben kikapcsolódni vágyunk, s tudatosan távol kívánnak maradni a hasonló kérdésekről folytatott eszmecserektől.*

Az adatok szerint a korosztályokat összehasonlítva *legintenzívebben a 30–44 évesek társasági praxisában folyik társalgás közéleti kérdésekről, míg legkevésbé a legidősebbek társaságaiban. A lakóhelyi település mentén U-alakú görbét leírva a Budapesten élők és főként a kis falvak magántársaságaiban gyakori a közéleti kérdések megjelenése a társasági összejöveteleken. A kis lélekszámú településeken, ahol a helyi hatalom és közélet szereplőivel közvetlenebb kapcsolatban állnak az ott élők, és ahol a döntésekről több és jobban átlátható információval rendelkezhetnek, ott a magántársasági témák között a nagyobb településekhez képest gyakrabban megjelenik a közélet kérdése. Az is igaz, hogy a közéleti kérdések közül itt elsősorban a „lakóhelyi ügyek” megbeszélésére fókuszálnak. Ez egyúttal azt igazolja, hogy a közéleti demokratikus participáció igényét elsőként a lokális közösségi problémák képesek felkelteni.*

A társas szórakozás és a társasági játék

A baráti közösségben a szimbolikus társasági játéktéren a legjellemzőbb tevékenységek: (1) az otthoni, *lakáson belüli közös szórakozás, közös étkezés, ünneplés, iszogatás*, (2) ugyanez nyilvános szórakozóhelyen, *étteremben, presszóban*. Jellemző közös szórakozás a (3) *közös kirándulás, sportolás, társasjáték*, (4) esetleg valamilyen *kulturális esemény közös látogatása*. A magántársasági szórakozás vizsgált négy formája közül legalább egy „gyakran” megtalálható a baráti társasággal rendelkezők harmadánál (34,5%). Kisebb intenzitással („gyakran és/vagy ritkán”) a kérdezett variációk közül valamilyen területen közösen szórakozók között találjuk a társasággal rendelkezők mintájának kétharmadát (67,4%).

A magántársasági szórakozást mérő előző szakaszban jelzett négy kérdés információanyagát szintetizáló index mentén a gyakran szórakozó társasági férfiak átlaga magasabb, mint a társasággal rendelkező nőké. A társaság-

gal rendelkezőket összehasonlítva az iskolai fokozatok közötti különbség a szórakozás területén meglehetősen kicsi. Az alacsony végzettségűek egyértelműen alig kisebb intenzitással szórakoznak, mint a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező társaik. A lakóhely jellege a társasági közös szórakozás területén ugyancsak viszonylag kis különbséget mutat. Ennek oka éppen a baráti társasági együttlét fő céljában keresendő, hiszen az emberek elsősorban a társaság, a közös együttlét öröme miatt keresik egymás társaságát, ehhez pedig szükséges a közös szórakozás, kikapcsolódás valamilyen formája is.

A társasági szórakozás területén az életfeltételi dimenziók közül az életkorcsoportok között található a legmeghatározóbb különbség. Ha csak a magántársasággal rendelkező különböző korúakat hasonlítjuk össze, kétségtelenül a legfiatalabbak és a legidősebbek között található a legnagyobb különbség, ám a szórás értéke a leginkább aktív középgenerációnál (45–59 éves korcsoport) a legnagyobb. A „szendvics-generáció” családi lekööttsége a leginkább heterogén, sokan közülük a fiatalok és öregek gondozását is ellátják a munka mellett, így ők nagyon sok terhet viselnek a társadalomban, míg másoknál hasonló gondok nem jelentkeznek. Vagyis a társasági élet polarizáltsága elsősorban az életfeltételek szélsőséges differenciáltságát tükrözi ebben a korosztályban.

A válaszadók túlnyomó többsége számára élvezetet jelent a társasági élet, legtöbbjüknek *örömet okoz az együttlét*, és elenyésző azok aránya, akik szerint a társasági összejövétel kellemetlen. Sajátos csoportként vizsgáltuk azokat, akik „is-is” választ adtak, *akik csak részben lelik örömeiket a társasági életben*. Különösen magas az ambivalensek aránya a fővárosban (22%), a megyei jogú városokban a fővárosiakhoz képest feleannyi, s a kisebb lélekszámú települések felé haladva még tovább csökken a baráti társaságban résztvevő „fanyalgók” aránya (6,5%).

A társaságukban csak mérsékelten örömet lelők feltehetően valamilyen cél érdekében vállalják, vagy kötelességnek tekintik a közösségi együttlétet. Kérdéses, hogy a nagyvárosokban miért magasabb azok aránya, akik csak részben örülnek a társaságnak. A vizsgálat adatbázisa alapján erre nem kapunk pontos választ. Az okok között a nagyvárosi tevékenységi lehetőségek bőségebb kínálatát feltételezhetjük, hiszen ez a bőség a választás tágabb lehetőségével időzavart is okozhat a társasági ember számára. Másfelől a nagyvárosban élők társasága összetettebb, differenciáltabb, többféle korábbi közösségből rekrutálódik, a fővárosiak átlagosan több társasági körrel rendelkeznek, mint a kisebb települések lakói. A magántársaságok egy része a nagyvárosokban bizonyára többféle motivációval is szerveződött, s főleg a magas státuszúak a bőséges kínálatból esetenként nehezen választanak. Itt található a tagok státusza és presztízse tekintetében heterogén társaságok legmagasabb aránya is, s ez esetenként ugyancsak nehezíti a különböző státuszú társaságok egységének folyamatos őrzését, fenntartását.

Magántársasági szolidaritás

Minden közösség létrejöttének és fennmaradásának domináns kritériuma a közösséghez tartozást erősítő, kohéziót teremtő belső szolidaritás. A „körön belül” elvárt kölcsönös segítségnyújtás természetes módon alakul, mert a túlnyomórészt azonos vagy hasonló státuszúak között könnyebben, nagyobb bizalommal létrejöhethet a szolidaritás reciprocitással, illetve elnyújtott reciprocitással alakuló formája. A körön belüli segítségnyújtás befektetett kapcsolati tőkeként fokozhatja a tagok közötti bizalmat, a bizalom pedig erősíti a társasági-közösségi kohéziót. A mindennapi segítségnyújtásra, reciprocitásra és elnyújtott reciprocitásra vonatkozó kutatási adatok jól jelzik,

hogy a magántársaságokban a bizalom és a közösség tagjainak szolidaritásába vetett hit rendkívül erős, mértéke hasonló ahhoz, amit a válaszadók a szűk családtagoktól remélnék.

A baráti társaságok tagjainak többsége a kutatási adatok szerint úgy véli, hogy a mindennapi problémák megoldásában nagymértékben támaszkodhat társasága tagjainak segítségére, illetve közülük valakire. Több mint négyötödük bízik abban, hogy ha betegen nem tudna kimozdulni, akadna valaki a baráti társaságából, aki bevásárolna számára. Ha szerelót várna, de más elfoglaltsága miatt nem maradhatna otthon, akkor reménye szerint akadna valaki a társaságából, akire rábízhatná lakása kulcsát. Ugyancsak négyötödük úgy véli, hogy ha hirtelen kisebb pénzösszegre lenne szüksége, lenne olyan, aki kiségitené, s problémája megoldásához tanácsért is hasonló arányuk fordulhatna valakihez baráti közösségéből. Ha lelki válsághelyzetben lenne szüksége érzelmi támogatásra, megértésre, szintén több mint négyötödük bízik benne, hogy baráti társaságából találna lelki támaszt nyújtó társat.

Szintetizálva a magántársasági tagoktól remélt mindennapi szolidaritás, segítségnyújtás skáláit egy ötfokú indexen azt tapasztaltuk, hogy az életévek számának növekedésével a válaszadók a mindennapokban mind kevésbé várnak segítséget társaságuk tagjaitól. Ugyanakkor a korcsoportok átlaga azt is jelzi, hogy még a legidősebbek többsége is több mint két területen bízik társasága tagjainak esetleges segítségében a kért ötféle segítségnyújtási variáció közül.

Minél tőkeerősebb, minél magasabb jövedelemmel rendelkezik a megkérdezett – illetve a közösségi-társasági homogámia miatt a társasága tagjai is –, annál több területen remélhet segítséget. A család vagyoni helyzetét jelző, vagyoni javakat szintetizáló indexből előállított kvintilisek mentén *az átlag alatti vagyonnal rendelkezők kategóriájától lefelé szembenőően és radikálisan csökken* a magántársasági körön belüliektől remélt mindennapi segítség mértéke. A népesség átlagánál csekélyebb vagyoni jóléttel rendelkezők anyagi forrásai nagyon szűkösek, tartalékkal nem rendelkeznek, s így körükben a szükségleteket fedező többletjövedelem megszerzése a szabadidő fokozott „eladására” készíti őket. A szűkös jóléttel rendelkezők emiatt úgy érzik, hogy idő és/vagy javak hiányában képtelenek lennének társaságuk más tagjait megsegíteni, emiatt azt sem remélik, de nem is várják, hogy társaságukból bárki segítséget nyújtson számukra mindennapjaikban, igyekeznek maguk megoldani problémáikat, de legalábbis szűk családon belül.

A virtuális térből valós baráti közösségbe kerülés esélye

A mintába kerültek közül minden második válaszadó használja az internetet (49,7%). Egyre több kapcsolat szövődik a háló segítségével, s a virtuális kapcsolatoknak egy része a virtuális térből áthelyeződhet a valós térbe, valós kapcsolathálóba is. Az internethasználók harmada (35,5%) az interneten létrejött kapcsolata vagy kapcsolatainak segítségével bekerült valamilyen valós társaságba, közösségbe is.

Az adatok szerint ugyanakkor az interneten létrejött kapcsolatok közvetítésével nyert valós társaságba kerültek háromnegyedének eleve volt valós baráti társasága. Ez pedig arra utal, hogy az internet is túlnyomórészt a valós társasági kapcsolattal rendelkezők társasági forrásait erősíti. Vagyis aki a valós társadalmi térben nem rendelkezik magántársasági kapcsolattal, kis eséllyel képes arra, hogy a virtuális térben alakítson köteléket, baráti kapcsot.

latot, magántársaságot. Mindazonáltal az internet esélyt jelent a baráti társaságok bővítésére, új tagokkal, új véleménnyel történő színesítésére. Másrészt az internet, főleg az e-mail, a telefon mellett segíti a kapcsolatok megerősítését, intenzitásának fokozását. Egyesek nagy reményt fűznek ahhoz is, hogy a közéleti véleménycsere, a közéleti kérdésekről történő szavazás mind nagyobb területét veszi át majd az internet, ám erre vonatkozóan még kevés információval rendelkezünk.

Összefoglaló következtetések

Kutatásunk egyik célja annak vizsgálata volt, hogy a társadalom milyen arányának vannak szűk családján kívül is közösségi kötelékei, vagyis a megkérdezettek milyen arányánál található meg a közösségi kapcsolatok iránti igény. Azt feltételeztük, hogy a tágabb közösség iránti igény nélkül a társadalomban nem létezhet a közéleti participáció, nem újulhat meg a demokrácia. Korábbi kutatásaink azt jelezték, hogy a társadalom tagjainak többsége nem kapcsolódik semmilyen civil közösséghez, s így azt feltételeztük, hogy a családi közösség nélkül élők atomizáltan élnek.

Vizsgálatunk az ego-network-ök segítségével feltárta, hogy a családon kívül is létezik egy bizalmas kisközösség: a baráti társaság, amely a családhoz hasonló mértékben képes integrálni a társadalom tagjait, s erős szolidaritást, intenzív együttléttel közösségi identitást alakíthat. Praxisában különböző súllyal, de egyaránt megtalálható a magánéleti problémák és a társadalmi-közéleti kérdések megvitatása. Információ-áramoltatással képes ráirányítani az egyének figyelmét tágabb társadalmi kérdésekre is, s ezáltal mintegy a közéletiség iskolájává válhat.

A baráti társaságot – a barát fogalmához hasonlóan – a válaszadók önbesorolása és öndefiníciója alapján vizsgáltuk. Azt kérdeztük, hogy a családon kívül van-e egy vagy több

olyan kapcsolatkörük, amelynek tagjaival közösen szórakoznak, ünnepelnek, megtárgyalják a legújabb híreket, eszmét cserélnek. A munkadefiníció szerint baráti társasága azoknak van, akik a felsorolt paraméterek mentén rendelkeznek szolidaritást fejlesztő közösségi kötődéssel. E munkadefiníció mentén baráti társasága a minta háromnegyedének van. Akinek van baráti társasága, azoknak négyötöde bízik abban is, hogy a mindennapokban segítséget kaphat e kisközösség tagjaitól, tehát e körökben a szolidaritás erős. Ennek alapvető oka, hogy az ilyen közösségekre a vizsgálati adatok szerint erős státusz homogámia jellemző, a hasonlók között pedig könnyebben alakul a bizalom, amely megkönnyíti a közösségbe tartozók körén belüli reciprocitást és elnyújtott reciprocitást. A hasonlóság, a bizalom és a kölcsönös szolidaritás nyomán pedig a baráti közösségekben kialakul a mi-tudat.

A baráti társaságok az embert körülvevő közösségekből, (korábbi) közös együttműködésből, különböző motiváció hatására alakulnak, esetleg megerősödő másodlagos kötelékekből formálódhatnak. A kutatás azt jelezte, hogy minél kedvezőbb életfeltételekkel rendelkezik valaki (fiatal, vagyonos, magas státuszú), annál nagyobb eséllyel van baráti társasága, s annál nagyobb az esélye annak is, hogy társasága több forrásból, több baráti körből strukturálódik.

A társaságok döntő többsége ma a vizsgálat szerint az értékek hasonlósága, a kölcsönös megértés alapján strukturálódik a hasonló életfeltételekkel élők köréből. A modern társadalomban az élet több színben zajlik, mint a

modern ipari társadalmat és a nagymértékű urbanizációt, globalizációt megelőzően, ezért a társaságok tagjai időben és lokálisan is több forrásból származnak. Ennek hatására vannak, akiknek azonos időben több társaságuk is alakul, akik egymástól messze, eltérő településen, néha más országban is élnek. Az egyén különböző társaságainak tagjai gyakran nem is ismerik egymást, ám az információcsere az egyén minden társaságával zajlik, s egy láthatatlan szálon keresztül valamennyi baráti közössége birtokába kerül a hozzá kerülő fontos információk többsége.

Távol élő baráti köreivel, társaságaival azonban az egyén többnyire csak kisebb intenzitással tudja tartani a kapcsolatot. Ennek ellenére a baráti társasággal rendelkezők túlnyomó többsége a hozzájuk legközelebb álló társaságukkal legalább heti gyakorisággal találkozik, a kapcsolattartást pedig nagyban megkönnyíti a technika (telefon, internet) is. Az interneten keresztül azonban a kutatás szerint elsősorban olyanok tesznek szert baráti társaságra, akiknek eleve van valós baráti köre, s ezáltal a virtuális kapcsolatok a már baráti társasággal rendelkezők társaságát gyarapítják, s kevesek számára biztosítanak vadonatúj forrást, lehetőséget a közösségi életre.

A társaságok találkozási helye, a közösségi élet színtere különböző lehet. A jómódúak, a lakás nélküli fiatalok és az egyedülállók gyakran szórakozóhelyen (étteremben, kávéházban) találkoznak, a legtöbben valamelyik társasági tag lakásán, mások--elsősorban az alacsony státuszúak-- közterületen.

A vizsgálat egyértelműen jelezte, hogy a baráti társasági körök száma és az egyén birtokában lévő vagyoni javak mértéke szignifikáns kapcsolatot jelez. A minta közel negyedének nincs baráti társasága, ennek a csoportnak kétharmada családba zárt életet él, számukra csak a családi közösséggel töltött idő nagyon fontos, más közösségre többségük nem is vágyik. A minta közel tizede számára pedig semmilyen közösség, még a családi közösség sem nagyon fontos. A baráti társaság nélkül élő minta-negyedbe tartozók többsége alacsony iskolai végzettséggel és olyan szűkös vagyoni javakkal rendelkezik, hogy nehezen tudnák javaikat tovább osztani a baráti közösségben elvárt kölcsönös szolidaritás szellemében, ők pedig többnyire nem kívánnak „adósok” maradni.

A kutatási eredmények alapján meggyőződhetünk arról, hogy a társadalom tagjai számára a család után következő legáltalánosabb közösség a baráti társaság, amely jelentős az egyének életében, s az általa nyerhető kapcsolati tőke más vagyoni javakkal együtt elsősorban a legkedvezőbb életfeltétellel rendelkezők vagyont növeli. Van esélye annak, hogy a baráti társaságok összefüggésében folyó beszélgetés, a lokális közösségről folyó eszmecsere során az általános információáramlás hozzásegíti a baráti társaságokat, közösségeket ahhoz, hogy tagjaik közéleti érdeklődése kiterjedjen a tágabb társadalomra is, s fokozódjék – elsősorban a helyi-települési ügyek alakítása iránti – tenni akarásuk. Ez ott várható, ahol transzparens a helyi önkormányzati vezetés, ahol az egyének anyagi biztonsághiánya nem gátolja a közösségi igény kialakulását, ahol a szabályozott, átlátható viszonyok mellett a helyi baráti közösségek tagjai kellő információval rendelkeznek. A magántársasági baráti közösségek tagságával rendelkezők magas aránya jelzi, hogy a tágabb közösség iránti igény a társadalom legalább háromnegyedében él, kialakult, és esélyt jelent a tágabb közéletiségre is.

Felhasznált irodalom

- Castell, R. (1993) A nélkülözéstől a kivetettséig – a „kiilleszkedés” pokoljárása. *Esély*, 3. sz.
- Gershuny, J. I. (1978) *After Industrial Society. The Emerging Self-service Economy*. London, Macmillan.
- Giddens, A. (1998) *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*. Polity Press.
- Hankiss, E. (2004) *Társadalmi csapdák és diagnózisok*. Budapest, Osiris.
- Mills, C. (1960) *The Power Elite*. New York, Oxford University Press.
- Parkin, F. (1974) Strategies of Social Closure in Class Formation. In Parkin, F. (ed.) *The social analysis of class structure*. London, Tavistock.
- Putnam, R. (1995.) Bowling Alone. America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6.
- Simmel, G. (1973) *Válogatott társadalomelméleti tanulmányok*. Budapest, Gondolat.
- Shils, E. A. (1977) Deferencia. In Léderer P. (szerk.) *A foglalkozások presztízse*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 241–249.
- Sennett, R. (2004) *Respect. The formation of Character in an age of inequality*. Penguin Books.
- Simmel, G. (1973) A társaság. In Simmel, G. *Válogatott társadalomelméleti tanulmányok* (szerk. Somlai P.). Budapest, Gondolat Kiadó, 453–472.
- Utasi Á. (1990) Baráti kapcsolatok. In Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi Riport. TÁRKI* (475–486).
- Utasi Á. (2002) *A bizalom hálója. Mikrotársadalmi kapcsolatok és szolidaritás*. Budapest, Új Mandátum.
- Utasi Á. (2008) *Éltető kapcsolatok. A kapcsolatok hatása a szubjektív életminőségre*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Utasi Á. (2009) A közösségi kapcsolatok és közélet. In Feleky G. (szerk.) *Közösségi relációk: Elméletek, narratívák, hipotézisek*. Szeged, Belvedere Meridionale.
- Utasi, Á. (2010) Attitudes towards high-tech entrepreneurs and company heads in Hungary. In Malach-Pines, A. and Özbiling, M. F. (eds.) *Handbook of Research on High-Technology Entrepreneurs*. Cheltenham, UK – Northampton, MA, Edward Elgar.
- Weber, M. (1987) *Gazdaság és társadalom*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Wellman, B. (1992) Men in Networks. Private Communities. Domestic Friendships. In Nardi, P. (ed.) *Men's Friendships*. Sage Publications

Wellman, B.(2001) *The Persistence and Transformation of Community: From Neighbourhood Groops to Social Networks*. [http:// www.chaas.utoronto.ca/~wellman/publications/lawcomm](http://www.chaas.utoronto.ca/~wellman/publications/lawcomm) (2009. 08. 10.)

Wellman, B.– Frank, K. (2001) Network Capital in a Multi-Level World. In Lin, N. – Burt, R.–Cook, K.(eds.) *Social Capital. Theory and Research*. Chicago. Aldine De Gruyter.).

Wuthnow, R. (1994) *Sharing the Journey*. New York, Free Press. Idézi: Giddens, A. (1998) *A harmadik út*. Budapest, Agóra Marketing Kft., 94–95.